

UBAK

- højskolens undervisning mellem færdighedsindlæring og brede almene perspektiver

Indledning

Blandt højskolerne har diskussionen om lovens krav om Undervisning af bred almen karakter (UBAK), der blev indført med højskoleloven i år 2000, stået på siden 2010, hvor ministeriet begyndte at føre tilsyn med, om højskoleundervisningen rent faktisk levede op til disse krav. Holdningerne til UBAK har været og er stadig mange og delte, men hvad enten man ser lovkravet som et indgreb i skolernes frihed, et nødvendigt onde, eller en gave til skoleformen, så står man som skole til ansvar for at leve op til lovens krav, der bunder i et politisk ønske om at værne om højskolerne som et sted, der tilbyder og kan noget andet end det formelle uddannelsessystem.

I foreningens optik er UBAK derfor ikke blot en tilskudsbetingelse, der skal kunne stå for et ministerielt tilsyn, men et begreb, der – sammen med skoleformens hovedsigte og den enkelte skoles værdigrundlag – medvirker til at definere højskolens særlige karakter i forhold til andre skoleformer. Og derfor er det af afgørende betydning, at der ligger en pædagogisk drøftelse og refleksion til grund for den enkelte højskoles måde at håndtere og leve op til de juridiske krav på, så det ikke opleves som et overgreb på en fri skoleform eller noget, der udelukkende gøres af juridiske hensyn, men tværtimod opleves som en naturlig og betydningsfuld del af undervisningen for både højskolelærere og -elever.

En stor del af diskussionen omkring UBAK har handlet om lovens bemærkninger om, hvorvidt æstetiske, musiske og kropslige aktiviteter i sig selv kan være af bred almen karakter, og om der er en principiel modstilling mellem færdighedsindlærende aktiviteter og de almene perspektiver. Med nærværende beskrivelse og eksemplificering af UBAK i forlængelse af Kulturministeriets opdaterede vejledning er det foreningens ønske og ambition at klargøre nogle principielle forhold, der kan danne afsæt for, at vi som skoleform kan gå mere konstruktivt til spørgsmålet om UBAK og i fællesskab kan udvikle undervisningen og brug af indholdsplaner og fagbeskrivelser. Det er håbet, at vi kan dele erfaringer med hinanden, så det at leve op til loven så vidt muligt går hånd i hånd med det, man som højskole og højskolelærer vil med sin undervisning og med eleverne.

Det er derfor yderst vigtigt at påpege, at dette notat ikke skal forstås som en standard for og en indsnævring af, hvad god højskoleundervisning er eller kan være. Ej heller skal det ses som en entydig opskrift på, hvordan man med sikkerhed lever op til lovkravet. Det gælder i alle tilfælde, at det er den enkelte skoles underviser – og i sidste instans ledelsen – ansvar at sikre, at man via indholdsplaner og den konkrete undervisning lever op til lovens bestemmelser og højskolens formål.

Kulturministeriets vejledning

Kulturministeriet udsendte i forlængelse af lovændringen fra 2013 i efteråret 2015 en vejledende informationskrivelse "Undervisning på folkehøjskole". Denne vejledning afløste Undervisningsministeriets vejledning fra 2010 og skal først og fremmest ses som en tydeliggørelse af kravet om undervisningens omfang, placering og brede almene karakter, samt hvad disse krav betyder i praksis. Vejledningen vedrører forskellige aspekter af undervisningen på højskoler og forholdet mellem undervisning og pædagogisk tilrettelagt samvær. I det følgende vil fokus dog primært være på lovens krav om undervisning af bred almen karakter (UBAK) og særligt på forholdet mellem færdighedsindlæring og almene perspektiver i undervisningen. Vejledningen kan findes på www.ffd.dk/ubak

Generelt om UBAK

Vejledningen angiver, hvad der forstås ved UBAK, og den angiver kravene til omfanget heraf. UBAK kan være fuldt ud integreret i alle undervisningstimer, ligesom den kan afholdes som særskilte timer i form af fx foredrag og anden perspektiveret undervisning. Det er den enkelte skoles eget ansvar at kunne redegøre for, hvordan man har kalkuleret UBAK i undervisningen, og det skal fremgå af det enkelte kursus indholdsplan. Der er ikke krav om, at det i indholdsplanen skal angives helt præcist, hvornår de almene elementer optræder i undervisningstimerne, men det skal i den konkrete undervisning være muligt at identificere de almene elementer og vurdere deres varighed.

Undervisning mellem færdighedsindlæring og brede almene perspektiver

Som nævnt i indledningen er det værd at bemærke sig forskellene mellem den første ministerielle vejledning vedrørende undervisning på folkehøjskoler fra 2010 og så den opdaterede vejledning fra efteråret 2015. Vejledningerne tager udgangspunkt i lovttekstens krav til undervisningens omfang, placering og brede almene indhold og skal derfor først og fremmest ses som tydeliggørelse af, hvad kravet om UBAK betyder i praksis.

Overordnet set udtrykker loven, at undervisning på en højskole ikke primært handler om indlæring eller træning af specifikke faglige færdigheder, men først og fremmest om at faget perspektiveres i forhold til det liv, vi skal leve med hinanden. Derfor skal mindst halvdelen af undervisningen være af bred almen karakter, hvilket finder sted, når fagets almene perspektiver er en aktiv del af undervisningen. Det har følgende ordlyd i den nye vejledning:

”Den brede almene undervisning finder sted, når fagets almene perspektiver er en aktiv del af undervisningen. De almene perspektiver kan være filosofiske, kulturelle, historiske, politiske, samfundsmæssige, naturvidenskabelige, psykologiske, religiøse eller lignende.” (Kulturministeriet 2015)

Grundlæggende er der med 2015-vejledningen ikke ændret i lovens krav om og beskrivelse af, hvad der kendetegner undervisning af bred almen karakter, men den nye vejledning rummer – med afsæt i den nye højskolelov fra 2013 – en præcisering af forholdet mellem færdighedsindlæring og brede almene perspektiver, hvilket især får betydning for undervisning, hvor der indgår æstetiske, musiske og kropslige aktiviteter.

I vejledningen fra 2010 lyder det:

”Har undervisningen i et tema både tilegnelse af færdigheder og et bredt alment perspektiv, må der foretages et skøn over, hvordan de to elementer er vægtet i forhold til hinanden [...] Æstetiske, musiske og kropslige aktiviteter, som udtrykker elementer af bred almen karakter og ikke er indlæring af færdigheder, kan i begrænset omfang indgå i den brede almene undervisning.” (Undervisningsministeriet 2010)

Denne skelnen mellem det færdighedsindlærende og det almene har i praksis betydet, at det, særligt i de æstetiske, musiske og kropslige fag, ikke har været muligt at medregne de færdighedsindlærende elementer som en del af den brede almene undervisning, men kun den del af undervisningen, der er perspektiverende. Vejledningens formulering, der kommer fra lovbemærkningerne, kan altså tolkes, og er af mange blevet tolket således, at der i loven er opstillet en principiel modsætning mellem de færdighedsindlærende elementer og de brede almene perspektiver, der derfor i æstetisk, musisk, praktisk og kropsligt orienteret undervisning må skilles ad i relation til UBAK. Men i den nye vejledning, der som nævnt tager udgangspunkt i højskoleloven fra 2013, lyder det nu:

”Også æstetiske, musikke og kropslige aktiviteter kan i et vist omfang indgå i den brede almene undervisning. Det betyder, at refleksion over et fags æstetiske, musikalske og kropslige perspektiver samt aktiviteter i den forbindelse kan indgå i den brede almene undervisning. Herved gives mulighed for, at undervisningens brede almene perspektiver ikke kun kan erfares gennem ord, men også sanseligt, musik og kropsligt. Det forudsætter, at de æstetiske, musikke og kropslige aktiviteter, som skolen ønsker at medregne i opgørelsen over undervisningens brede almene karakter tilrettelægges og perspektiveres på en sådan måde, at de ikke primært sigter mod færdighedsindlæring, men udtrykker brede almene perspektiver og rækker ind i det samfundsmæssige, historiske og kulturelle mv, jf. lovbemærkningerne ovenfor.”

(Kulturministeriet 2015, forfatterens understregninger)

Det vigtige her er for det første præciseringen af, at den almene perspektivering af undervisning kan ske på andre måder end gennem det talte ord, hvor læreren udlægger stoffet for eleverne. Og for det andet, at æstetiske, musikalske og kropslige *aktiviteter*, der også rummer færdighedsindlærende elementer, kan indgå som en del af opgørelsen over den brede almene undervisning. Det afgørende er, hvad aktiviteten sigter imod. Når det fremgår af såvel den konkrete undervisning og af den i fagbeskrivelsen beskrevne intention med undervisningen, at de færdighedsindlærende aktiviteter primært er tilrettelagt med brede almene perspektiver for øje, kan disse tælles med som UBAK.

Det er FFD's tilgang, at denne præcisering viser, at der i og med den nye vejledning *ikke* er en principiel modsætning mellem færdighedsindlæring og de brede almene perspektiver. De færdighedsindlærende aktiviteter er så at sige kun *rent* færdighedsindlærende, så længe de *ikke* er tilrettelagt og gennemført med et bredt alment sigte. I det øjeblik de indgår i eller er indrammet af en perspektivering, der intenderer og formår at aktivere det almene, så er aktiviteten på en og samme tid færdighedsindlæring og af bred almen karakter – og kan, i det omfang det er overvejet og skønnes rimeligt, medregnes som UBAK.

I forlængelse af udarbejdelsen af den nye vejledning forelagde FFD kulturministeriet nedenstående eksempel på en undervisningsgang i faget dans, der kan illustrere, hvordan færdighedsindlærende elementer kan indrammes, tilrettelægges og afvikles på en måde, så de kan tælle med som UBAK:

Fagets titel: Dans

Tid: 2,5 timer + et kvarters pause

Undervisning af bred almen karakter: 2,5 timer (100 %)

Beskrivelse:

I linjefaget dans, hvor holdet skal i gang med et forløb om tango, har læreren, uden at fortælle eleverne det, valgt at knytte temaet køn, kønsroller og kønsidentitet, der om aftenen er emnet for et fælles foredrag, til dagens undervisning. Efter 10 minutters almindelig fysisk opvarmning sætter læreren et stykke musik på og beder eleverne om at danse en individuel, improviseret dans. Da de er færdige, får hver elev et ark papir og en blyant og får at vide, at de skal sætte sig et sted i salen for sig selv og svare på spørgsmålet: Hvad betyder dit fødselstildelte køn for din måde at danse på, og hvordan kom det til udtryk i din improviserede dans? De har ti minutter til at nedfælde deres umiddelbare tanker om emnet og skal skrive uafbrudt uden at tænke over, hvordan de formulerer sig. Derefter inddeler læreren eleverne i par med en mand og kvinde i hver og bruger den næste time på at indøve og træne grundtrinene i Tango.

Efter et kvarters pause sætter læreren gang i dansen igen, men denne gang skal parrene bytte kønsroller og efter et kvarters dans på denne måde får parrene 5 minutter til at tale sammen om, hvordan de oplevede at skulle danse som det modsatte køn, inden de vender tilbage til de oprindelige kønsroller og har 20 minutters yderligere instruktion og øvning i grundtrinene. Derefter deles eleverne i to grupper efter deres køn, hvor de i gruppen med udgangspunkt i deres skriveøvelse har ti minutter til at diskutere i hvilken grad og på hvilken måde, at deres køn har indflydelse på deres dans. Herefter beder læreren dem om at danse den improviserede dans igen, men denne gang skal de tilstræbe at danse kønsneutralt.

Læreren samler nu eleverne i cirkel i midten af salen og hører de vigtigste pointer fra de to gruppers drøftelse og fortæller dem derefter kort om den traditionelle forståelse af kønsrollernes betydning i den argentinske tango. I plenum drøftes de næste 15 minutter, hvordan det er at danse en standarddans som tango, hvor kønsroller kommer så tydeligt til udtryk, og hvordan det forholder sig i mere moderne dans – også i lyset af de langt mere flydende kønsroller og -identiteter. Hvad bidrager fastlagte kønsroller med, hvordan begrænser de vores udfoldelser som mennesker, og hvad med dem, der falder udenfor vores traditionelle opfattelser af køn?

Til sidst fortæller læreren eleverne, at de i pausen i aftenens foredrag skal danse den indøvede tango for de resterende elever – med selvvalgte kønsroller...

Faget som mål og middel – at undervise i og med fag

Den fiktive fortælling om danseundervisningens perspektivering af køn og seksualitet gennem tango har som nævnt til hensigt at illustrere, hvordan forholdet mellem færdighedsindlæring og brede almene perspektiver kan tilrettelægges og balanceres, så perspektiveringen på den ene side fremstår som en naturlig del af undervisningen for lærer og elever og på den anden side lever op til lovens krav om UBAK.

Eksemplet rummer forskellige former for perspektiveringer – både verbale, æstetiske og kropslige –, der på forskellig vis er med til at koble færdighedsindlæring og det almene. Og det på en måde, så færdighedsindlæringen – i dette tilfælde at lære at danse tango – på denne ene side er et fagligt mål med undervisningen, men via perspektiveringerne på den anden side – og først og fremmest – fungerer som middel til at realisere formålet, nemlig hovedsigtets brede almene perspektiver, der er det særegne ved skoleformen.

Det er dog vigtigt at påpege, at det ikke er ensbetydende med, at al undervisning kan eller skal tælle 100 % UBAK blot fordi, der sker en kobling mellem det færdighedsindlærende og det almene. Det er altid den enkelte lærers og i sidste instans forstanders ansvar at foretage – og i kraft af indholdsplanen legitimere – det skøn, der afgør, hvor stor en del af undervisningen, der skal tælle med som UBAK. Det skal også vurderes, om de færdighedsindlærende aktiviteter primært er styret af et alment formål eller i højere grad fungerer som mål i sig selv. Skal hovedparten af undervisningen tælles som UBAK, forudsætter det som nævnt, at det fremgår af lærerens intention og tilrettelæggelse, at det er de brede almene perspektiver, der gennemsyrrer og er formålet med undervisningen, som det er forsøgt illustreret i dansefortællingen. Når det er tilfældet, er det til gengæld muligt at lade faget, herunder de færdighedsindlærende elementer – være både mål og middel. Sagt med en klassisk højskole vending er der tale om, at man har en særlig frihed til og ansvar for ikke blot at undervise *i* et fag, men også *med* faget.

Den vanskelige og vigtige balance

Hvordan denne balance udmøntes er op til den enkelte skole, og da loven kræver, at minimum 50 pct. af den enkelte elevs undervisning er af bred almen karakter, er der mulighed for at skabe en balance, der passer til den enkelte skoles fagprofil, elevgruppe og samlede skema. Højskoleundervisning behøver således ikke nødvendigvis og konstant at indeholde så mange og så forskellige former for perspektiveringer

som i danseeksemplet. Det kan – når eleverne er kommet for at lære at danse – virke kunstigt og dræbende, hvis der hele tiden skal perspektiveres. Omvendt er det heller ikke i lovens eller skoleformens ånd kun akkurat at snige sig op på de 50 pct. for blot at klare tilskudsbetingelserne. Højskoleloven tilsiger og giver mulighed for at perspektivere faget, når og hvor det vurderes, at det er relevant og meningsfuldt i forhold til eleverne og det samlede forløb for det enkelte fag og elevernes ophold som helhed. Og det i et omfang, der fastholder, at højskolerne først og fremmest sigter mod det almene i en dannelses- og oplysningsbestræbelse. Med præciseringen af et mere sammenhængende forhold mellem færdighedsindlæring og det almene gives der mulighed for at opprioritere og styrke UBAK-dimensionen gennem en undervisning, der kombinerer det at dygtiggøre sig fagligt med det overordnede formål, som den brede almene undervisning sigter mod. Og vel at mærke på en måde, hvor de to sider af undervisningen støtter og betinger hinanden gensidigt.

Afslutningsvist skal det pointeres, at der ikke gives en endegyldig metode eller én sand opskrift til, hvordan undervisning på en højskole bør eller skal finde sted, da denne altid er indlejret i en specifik kontekst, der, når alt kommer til alt, kalder på lærerens dømmekraft, fantasi og faglighed. Pointen med danseeksemplet er derfor udelukkende at illustrere forskellige måder, hvorpå det overordnede set er muligt at undervise i og med fag på samme tid. Og dermed tage et pædagogisk udgangspunkt for at leve op til højskoleloven, hvilket forhåbentlig kan inspirere og motivere til – med afsæt i lærerens faglighed, elevernes forudsætninger og ønsker og den enkelte skoles eget værdigrundlag – at reflektere over og udvikle højskolens undervisning til gavn for eleven og skoleformen og i overensstemmelse med loven og højskolens idé.

Forslag til brug af dette notat

Hensigten er først og fremmest at tydeliggøre FFD's udlægning af og tilgang til lovens krav om undervisning af bred almen karakter, men det er også tænkt til at kunne bruges på en pædagogisk dag, et lærermøde eller i forbindelse med arbejdet med fagbeskrivelser. En mulig fremgangsmåde er at bede alle lærere læse notatet enten på forhånd eller som indledning til et møde og så tage en drøftelse (fx med udgangspunkt i nedenstående spørgsmål) for så efterfølgende i mindre grupper at tale om og evt. opdatere jeres fagbeskrivelser.

Spørgsmål til debat

- Tag udgangspunkt i danseeksemplet og diskuter forholdet mellem færdighedsindlæring og brede almene perspektiver. Mener I, at der er tale om god højskoleundervisning. Hvorfor? Hvorfor ikke? Ligner det den måde, I selv underviser på? Hvordan vil I skønne andelen af UBAK i eksemplet?
- Hvordan er forholdet mellem færdighedsindlæring og de brede almene perspektiver generelt, når I ser på helheden af jeres højskole? Er balancen, som I ønsker det?
- Giv eksempler på færdighedsindlærende elementer i jeres undervisning og overvej, om disse er formålet med undervisningen eller primært er rettet mod noget alment. Hvad gør forskellen?
- Som højskole kan man vælge at lægge UBAK ind i særskilte moduler, eller man kan vælge at integrere mest muligt UBAK i alle undervisningssammenhænge. Diskuter fordele og ulemper ved disse to overordnede tilgange set i lyset af jeres højskoles fagprofil, elever og værdigrundlag.
- Kan jeres fagbeskrivelser i højere grad afspejle, hvordan de almene perspektiver kommer til udtryk, og hvilke forskellige typer af perspektiveringer I som lærere og som skole benytter jer af?

Læs mere og find skabeloner og vejledningsmateriale omkring indholdsplaner og UBAK på www.ffd.dk og tag kontakt til Jonas Møller på jm@ffd.dk, hvis I har spørgsmål til notatet eller yderligere behov for rådgivning.